

---

Azra ADŽAJLIĆ - DEDOVIĆ<sup>1</sup>

## **Prostitucija u Bosni i Hercegovini – Pravni aspekt**

### **Prostitution in Bosnia and Herzegovina – Legal Aspects**

---

#### **Sažetak**

«Zakon je djelo razuma, opravdava se društvenim ciljevima, zasniva se na ljestvici vrijednosti.»

(Paul Foriers)

U prošlosti je ideja pravde bila vezana za državu, a krivične sankcije služile su radi osuguranja općeg društvenog dobra ili dobrobiti društvene zajednice. Ova ideja je obnovljena idejom o pravima čovjeka. Moralne vrijednosti i kodeksi su promijenjeni i, u osnovi, ne zna se šta je dobro, a šta zlo - «kriza morala». Pojavljuje se i dvojni moral, onaj za porodicu i za šire okruženje, koji zajedno sa prethodno iznesenim zbuñuje i dovodi u zabludu građanstvo, pa čak i zakonodavce.

#### **1. UVOD**

Danas je općeprihvaćeno stajalište da živimo u doba koje se često naziva «materijalnom erom» u kojem je osnovna deviza «vrijeme je novac» radi koje je čitav čovjekov životni vijek posvećen sticanju i gomilanju istoga, kao dokaz uspjeha i dobrog života. U toj trci za novcem, moral i moralne vrijednosti čisti su gubitak vremena i nepotrebni pojmovi, jer nažalost, u društvu u kome živimo cilj opravdava sredstva, te je stoga sva priča o ovome bespotrebna. U ovoj eri je od neprocjenjivog značaja ono što se naziva «sferom interesa», u kojoj su

---

<sup>1</sup> Diplomirani pravnik, asistent na Fakultetu kriminalističkih nauka u Sarajevu

ekonomski zakoni osnovni eliminatori negativnog i u kome je «sve roba», pa čak i tijelo, te stoga ne čudi to što su neka zakonodavstva (Holandija) legalizirale prostituciju i što se u takvim državama ona smatra «samo unosnim biznisom», a ne kriminalom i negativnom društvenom pojavom.

## 2. PROSTITUCIJA - POJAM

U sljedećem odjeljku pozabavit ćemo se značenjem samog pojma prostitucije, a nakon toga analizirati njegov krivičnopravni aspekt uz komparaciju sa KZ FBiH.

Prema «Kriminalističkom riječniku», Modly D. i Korajlić N. (2002) prostitucija se definiše kao

*«negativna društvena pojava, odnosno socijalnopatološka pojava, poznata od najstarijih vremena, u različitim sredinama i s vrlo različitim društvenim vrednovanjima. Prostitucijom se bavi ženska ili muška osoba koja za novčanu ili drugu nagradu bludniči s unaprijed neodređenim krugom osoba. Može biti heteroseksualna i homoseksualna.»<sup>1</sup>*

Navedeno potvrđuje stav o negativnosti i štetnosti prostitucije po društvenu zajednicu. Posebno je interesantno, da su autori u ovoj definiciji pružanje seksualnih usluga ili «prodavanje tijela» jednih, radi zadovoljenja seksualnih potreba drugih, nazvali «bludničenjem». Danas, mnogo godina nakon «seksualne revolucije» i uz neograničene slobode u sferi izbora spolnog partnera i načina spolnog općenja kao elementarnih ljudskih prava, mnoge moralne vrijednosti su osporene «kao moralne» i sa njima se mnogi ne bi složili. Ako se upustimo u analiziranje istog, nezbježno je pitanje : Da li su za društvenu osudu i sankciju oni koji «bludniče» (koji se prostituišu i kojim je to posao i način da dosegnu osnovno mjerilo vrijednosti u ovom novom svijetu, a to je novac) ili «oni koji zahtjevaju usluge prostitutki»? Nisu li ovi drugi uzrok problema i nisu li oni ti koji narušavaju red u društvenoj zajednici i koji su nemoralni? O navedenom bi se moglo dugo polemizirati, ali bi zajednički zaključak bio da su se danas, kada problem sagledamo globalno, u svijetu, moral i moralne vrijednosti znatno promijenile i da su te promjene implementirane u državne

---

<sup>1</sup> Modly, D. i Korajlić N., Kriminalistički rječnik, Tešanj, Centar za kulturu i obrazovanje, 2002.  
(str.521)

zakone. Zbog toga se i promijenio odnos prema nekim devijantnim ponašanjima i socijalnopatološkim pojavama kao što je prostitucija. Ono što danas brine države kada se osvrnu na prostituciju to je: zdravstvena zaštita njenih građana od spolnih bolesti, ogroman novac koji se stiče ovom djelatnošću i koji završava u džepovima pojedinaca bez ikakvog oporezivanja, te kriminlne djelatnosti koje prate prostituciju.

Ako se osvrnemo na historiju seksualnosti i prapočetak ove pojave doći ćemo do zaključka da je ona ostala ista, uprkos promjenama državno-pravnih uređenja i zakona i odnosa prema njoj i njenim posljedicama. U knjizi *Historija seksualnosti*, Richard Lewinsohn (1967.) kaže:

*Što je obiteljsko pravo bilo strože uređeno, to je u muškarca bila jača težnja za slobodnom zonom, u kojoj bi oni bez naknadnih obaveza mogli udovoljavati svojim seksualnim potrebama. Neka žena naplati svoju ljubavnu uslugu, ali daljnjih nekih obaveza prema svom gostu ona nema. Ako mu se sviđi, neka opet dođe, ali ni češći, pa čak ni redoviti posjeti ne povlače za sobom nikakvih pravnih posljedica.<sup>2</sup>*

Zaključujemo, da je u prostituciji, isključena briga zbog posljedica za one koji koriste usluge prostitutki, na čemu se u biti i zasniva prostitucija. To znači, da su problemi koji su kroz historiju vezani za prostituciju, tretirani na pogrešan način i osudom onih koji se bave prostitucijom, a ne i onih koji koriste usluge prostitutki, nije bilo moguće suzbiti prostituciju.

Prostitucija je postojala još u primitivnih naroda, dok se prvi zvanični tekstovi o njoj mogu naći u 3. st pr. n. e., kada je ona bila javna ustanova vezana s hramovima, koji su iz nje izvlačili jedan dio prihoda. Najstariji hramski bordel, o kojem postoje podaci, bio je u gradu Uruku, kod Sumerana i posvećen je kćeri vrhovnog boga Anua, Ištari. Karakteristično za ovaj hramski bordel je da su prostitutke bile žene, da su iste bile «proklete», da su brakovi sa njima zabranjeni, da ukoliko bi ostale trudne nisu imale pravo da odgajaju svoju djecu i da su predstavljale posebnu kastu, «kastu prostituiranih» koja je bila izolirana i osuđivana od javnosti. U analizi tog historijskog podatka ograničit ćemo se na sljedeće: da je prostitucija «u hramovima» javna djelatnost, da se kosila sa moralnim kodeksima, da je tolerisana jer je bila prostorno ograničena, a osobe koje su se

<sup>2</sup> Lewinsohn, M. R., *Historija seksualnosti*, Zagreb, Naprijed, 1967.(str.30)

njom bavile poznate, da su prostitutke činile «posebnu kastu» i da je prihod od iste ubiralo sveštenstvo (država).

Za razliku od ovih početaka, već u Mezopotamiji, po Herodotovim zabilješkama, svaka žena se prije braka morala podati u hramu nekom stranom muškarcu i naravno prihode od istog opet je ubiralo sveštenstvo (država). Dok je na Orijentu poligamija bila dozvoljena i moralna u demokratskoj Ateni, koja je voljela lagodan život, sve do zakona 451. pr. n. e., konkubinat i prostitucija nisu osuđivani. Tada se desio skandal, kada je Periklo otjerao svoju bračnu družicu i stupio u vezu s Aspazijom, konkubinom i ženom sumnjive prošlosti, koju je doveo u kuću, nakon čega ga je građansko društvo osudilo optuživši Aspaziju da se potajno bavi svodiljstvom i na taj način ostvarilo pobjedu obitelji nad seksusom.

Platon, Sokratov učenik, je svojim radikalnim stavom vezanim za vanbračne spolne odnose, uz želju da se uspostavi ravnopravnost između muškarca i žene, otišao najdalje, tražeći da se jednim zakonom zabrani muškarcima spolni odnos sa ženama koje nisu njihove supruge. Ali je, nažalost, Aristotel, Platonov učenik, tvrdnjom da odluke u moralnim pitanjima moraju biti u saglasnosti sa prirodnim zakonima, a po zakonima prirode, pa čak i kod životinja, muška bića su superiornija od ženskih, sve opet vratio na početak. Rezultat ovog stava trebao je biti pobjeda muškaraca, ali je stvarnost bila drugačiju i u njoj je seksus izvojevao pobjedu nad obitelji i tako do danas...

Nakon što smo se osvrnuli na prostituciju kroz historiju i donekle razjasnili pojam prostitucije, neophodno je objasniti značenje pojma «prostitutka», kako bi smo stekli potpunu predodžbu o cjelokupnom pojmu. U Kriminalističkom rječniku, Modly D. i Korajlić N. (2002), u objašnjenju pojma prostitucije kaže se:

*... «prostitucijom se bavi ženska ili muška osoba»,*

ali dalje u ovom istom rječniku naći ćete sljedeće:

*«Prostitutka – naziv za ženu koja se muškarcima prodaje uz naplatu u novcu ili radi neke druge materijalne koristi»*

Razlog zbog kojeg su autori izostavili muškarce nam je poznat i sukladan je čl.229. KZFBiH u kome je kao pasivni subjekt

prostitucije predviđena samo žena. Da su prostitutke i muškarci i žene to je već usvojena pravna činjenica u svim susjednim državama, ali ne i u našem Krivičnom zakonu. Muškarci nikako ne bi smjeli biti izostavljeni, pogotovo ne danas, kada je u skladu s ljudskim pravima i pravom na slobodno opredjeljenje ili slobodu odlučivanja u sferi spolnosti, u nekim državama, dozvoljen i istospolni brak. Da bi se uvjerali u isto, dovoljno je uključiti računare i pomoću interneta, zaključiti da se pod prostitutkom u BiH podrazumijeva muška ili ženska osoba koja nudi «seksualne usluge – spolni odnos ili sve druge radnje koje služe zadovoljenju spolnih nagona (potreba) i postizanju seksualnog zadovoljstva klijenta» uz odgovarajuću naknadu u novcu ili radi postizanja neke druge materijalne dobiti. Nakon ovog, neizbježno je pitanje da li možemo smatrati prostitucijom i prihvatanje nematerijalnih dobiti kao što su zaposlenje, unapređenje u poslu, stan, i sl. Muškarci smatraju da to nije isto i prave razliku između «kurve» i «prostitutke», pri čemu je po njihovoj procjeni prostitutka poštenija od kurve i prostitucija je «prljav» ali čist posao u kome se razmjenjuje tijelo za novac – motiv prostitucije ovdje je isključivo ekonomski, a kurva pored tijela, prodaje i dušu i «ona je bez karaktera» i ovdje se motivacijska osnova prostitucije bitno razlikuje. Očigledno je da je konačni ishod isti, te stoga ne dijelimo njihovo mišljenje i smatramo da je i jedno i drugo prostitucija.

Možemo zaključiti da je uprkos vremenu i vijekovima, muškarac ostao superiorniji u svim domenima u odnosu na ženu, a da se odnos društva i države prema prostituciji, kao problemu u kojem su žrtve uglavnom žene, nije bitno promjenio i tvrdimo da žene nisu uspjele u svojoj borbi za emancipaciju i ravnopravnost, jer one ni do danas, u većini država, nisu u dovoljnoj mjeri zakonom zaštićene, a ova pojava, koja je prije svega omalovažavanje i seksualno iskorištavanje žene, nije suzbijena.

### **3. KRIVIČNO ZAKONODAVSTVO I PROSTITUCIJA**

Prema KZ FBiH, Glava XXI, Krivična djela protiv dostojanstva osobe i morala, štite slobodu odlučivanja u sferi spolnosti, tačnije u spolnom životu i spolnom moralu. Krivična djela ovog Zakona koja se odnose na prostituciju su čl. 228. podvođenje i čl.229. posredovanje u vršenju prostitucije.

Radnja krivičnog djela iz čl.228. KZFBiH određena je kao «*podvođenje*», a u st.2. propisan joj je drugi oblik krivičnog djela u kome je radnja «*omogućavanje vršenja bluda*»<sup>4</sup>

Radnja krivičnog djela čl.229.KZFBiH određena je alternativno kao «*vrbovanje, navođenje, poticanje, namamljivanje ženske osobe na prostituciju, ili bilo koji drugi način sudjelovanja u predaji ženske osobe drugome radi vršenja prostitucije*».<sup>5</sup>

Pasivni subjekt krivičnog djela iz čl.228. može biti svaka osoba, ženska ili muška, s kojom počinitelj živi ili ne živi u bračnoj zajednici, dok je u čl.229. kao pasivni subjekt određena jedino ženska osoba. Konstatiramo da je isto urađeno s namjerom ili iz ubjeđenja da na području Federacije Bosne i Hercegovine nije zastupljena «muška» prostitucija, i da je stoga u čl.229. KZ FBiH «muškarac» kao pasivni subjekt izostavljen. Moguće je postaviti pitanje da li je isto posljedica stava da muškarac ne može biti pasivni subjekt ili drugog da «se muškarci ne prostitušu», o čemu bi naravno opet mogli dugo raspravljati, ali bi o ovome zakonodavac svakako trebao dati objašnjenje.

U oba krivična djela propisana je posebna zaštita maloljetnih osoba, a u čl.229 predviđeno je da temeljno krivično djelo dobije teži oblik, ukoliko je počinjeno pod posebnim okolnostima «*upotrebom sile, prijetnje ili obmane*». Potrebno je, na kraju, napomenuti da ova krivična djela mogu biti počinjena samo s umišljajem i spadaju u kaznena djela protiv spolnog morala.

Nakon svega treba se zapitati da li na osnovu onog što smo prikazali, vezano za zakonsku regulativu, možemo zaključiti da se u Bosni i Hercegovini prostitucijom bave ili postaju njene žrtve «samo žene», i ako nije tako, očigledno je da se to u KZFBiH mora promijeniti.

Mnogi su mišljenja da je prostitucija u Bosni i Hercegovini široko rasprostranjena pojava, a razlozi koji se navode kao ključni u obrazloženju njene masovnosti su blage kazne za počinioce tj. one koji posreduju u vršenju prostitucije. Zakonodavac očigledno ne dijeli to mišljenje, jer prostitucija kao kažnjiva radnja pripada prekršajima protiv javnog reda i mira, a ne krivičnim djelima. Nakon anliziranja zakona i policijske

<sup>4</sup> Horović, S., Kazneno pravo, posebni dio, Mostar, Pravni fakultet Sveučilišta, 2000.

<sup>5</sup> Horović, S., Kazneno pravo, posebni dio, Mostar, Pravni fakultet Sveučilišta, 2000.

prakse, uočavamo ono što je za nas najbitnije: da su ovo krivična djela protiv spolnog morala, da je veliki broj objekata i onih koji ih posećuju, da mjere nadležnih institucija i organa ne utiču na njeno suzbijanje, da većina prostitutki nakon hapšenja tvrdi da je u prostituciji svojevajno i da je teško dokazati upotrebu sile, prijetnje ili obmane.

U vezi sa prethodno izloženim, mišljenja smo da je neophodno izvršiti izvjesne promjene kako bi se ista suzbila. Jedan od načina je da se u čl. 229. st.1. povise kazne za počinioce ovog krivičnog djela, iz razloga što je teže dokazivanje onoga što čini teži oblik ovog djela u čl. 229. st 2. (prijetnja, sila i obmana) , te se stoga i događa da isti budu osuđeni na kazne do tri godine što je u poređenju sa posljedicama prostitucije (slučaj «Maza», Zenica – opasnost od spolnih bolesti AIDS) zastrašujuće. U skladu s tim, neophodno je razmisliti i o mogućnosti kažnjavanja onih koji koriste usluge prostitutki ili o obaveznoj godišnjoj zdravstvenoj kontroli bosanskohercegovačkih građana kako bi se spriječilo širenje spolnih bolesti ili o legalizaciji prostitucije .

#### **4. POSREDOVANJE U VRŠENJU PROSTITUCIJE I TRGOVINE LJUDIMA**

Radi jasnije predodžbe o problemu prostitucije neophodno je objasniti šta posredovanje u vršenju prostitucije kao krivično djelo prema radnji izvršenja može predstavljati. U Pravnoj enciklopediji (1985.) navodi se sljedeće:

*«Posredovanje u vršenju prostitucije predstavlja krivično djelo koje prema radnji izvršenja može postojati u dva oblika : kao navođenje u vršenju prostitucije i kao tzv.trgovina bijelim robljem.»<sup>6</sup>*

U pravilu trgovina bijelim robljem podrazumijeva učestvovanje na bilo koji način u predaji ženskog lica drugome radi vršenja prostitucije, uz namjeru odvođenja istih u drugo mjesto u toj zemlji ili u inostranstvo. Teži oblik krivičnog djela postoji kada se radi o maloljetnici i upotrebi prijetnje, sile ili obmane.

*Trgovina bijelim robljem datira od XIX stoljeća, nakon zabrane trgovanja robovima, a pojavila se zbog oskudice žena bijele rase*

<sup>6</sup> Grupa autora, Pravna enciklopedija I, Beograd, "Savremena administracija". 1985.

u Americi, Australiji i Novom Zelandu. Trgovina bijelim robljem predstavljala je mogućost velike zarade na socijalnoj bijedi žena, koje su privlačene na iseljavanje primamljivim ponudama «o boljem životu», a završavale u javnim kućama (bordelima). Prvi put je trgovina bijelim robljem zabranjena Konevcijama Društva naroda od 18.05.1904 i 04.05.1910. godine i bila je u prvo vrijeme vezana sa trgovinom robljem, a odnosila se samo na maloljetna ženska lica. Nakon toga ponovno je zabranjena Konevcijama Društva naroda 30.09.1921. i 11.10.1933. godine, a države su pozvane da sprječavaju i kažnjavaju trgovinu bijelim robljem i eksploataciju ljudskih bića putem prostituisanja, čak i kada se radi o punoljetnim i poslovno sposobnim licima, i to bez obzira na rasu i boju kože. Ovim Konvencijama kažnjavalo se i posredovanje u organiziranju prostitucije, a isto se smatralo međunarodnim deliktom, za koji je ustanovljena međunarodna policijska pomoć (Interpol), ekstradicija krivaca i reparacija žrtvama prostitucije.<sup>7</sup>

Poznato je čak i široj bosanskohercegovačkoj javnosti, da su u većini objekata u kojim se nude usluge prostitutki u Bosni i Hercegovini, prostitutke žene iz Ukrajine, Bjelorusije, Ruskije, Kine i dr.. Većina od ovih žena posjeduje ilegalnu (falsificiranu) dokumentaciju, tvrde da su došle svojevrijem, da ih na prostituciju niko nije prisilio, kriju mjesto odakle su došle i način na koji su ušle u Bosnu i Hercegovinu. Na taj način Bosna je postala tranzitni centar, u koji se smještaju sve one «već islužene» prostitutke iz istočnih zemalja, koje su za vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu (1992-1995) već bile u susjednim državama, dok se u susjedne države dovode «nove i svježije», mlade djevojke i tako sve dok se taj lanac organiziranog međunarodnog kriminala ne prekine. Žrtve prostitucije, kao razloge zbog kojih su u prostituciji navode siromaštvo, nezaposlenost, nemoguće uslove života i da se stoga odlučuju da na ovaj način dođu do sredstava za život, što znači da su u prostituciji svojevrijem. Istina je nažalost da većina od njih bude dovedena prevarom i da su prinuđene na prostituciju, protivno njihovoj volji. Da bi se ovo dokazalo ili prekinulo, neophodna je zajednička akcija evropskih zemalja, koje bi pomoću svojih policijskih snaga istovremeno djelovale sa istim ciljem. Pored policijske akcije, neophodna je saradnja carinskih službi i angažman niz drugih službi i organizacija koje bi radile na pomoći i zaštiti žrtava .

<sup>7</sup> Grupa autora, Pravna enciklopedija II, Beograd, "Savremena administracija", 1985.



## 7. ZAKLJUČAK

Prostitucija kao socijalnopatološka pojava može imati izrazito štetne posljedice na društvenu zajednicu i bitno se razlikuje od homoseksualizma i lezbejstva koji su protuprirodne spolne sklonosti prema osobama istog spola i smatraju se bolešću (abnormalnom seksualnosti), te stoga njena legalizacija predstavlja «legalizaciju nemoralna». Društvo (država) mora pronaći odgovarajuće metode i mjere za suzbijanje iste. Mada su pravno-političke zabrane najdrastičniji oblik društvene kontrole prostitucije, njenom inkriminacijom potvrđuju se pravilnosti moralnih i političkih vrijednosti u koje se vjeruje, stoga je nakon provedene analize i komparacije mjera u smislu kazni u krivičnom zakonodavstvu u našoj državi i zakonima drugih država, neophodno izvršiti određene izmjene u KZFBiH.

### *Prijedlozi de lege ferenda*

1. U čl.229. st.1. KZFBiH, kao pasivni subjekt prostitucije određena je isključivo «ženska osoba».

Zbog zastupljenosti muške prostitucije u Bosni i Hercegovini, predlažemo u skladu sa načelima Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima Generalne skupštine UN od 10. decembra 1948. godine i čl.14. Evropske konvencije o ljudskim pravima donesenom u Rimu od 04.11.1950. godine i Konvencijom o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, koja je odobrena Rezolucijom Generalne skupštine 34/180 od 18. decembra 1979. godine, da se isto promijeni i «kao pasivni subjekt u ovom krivičnom djelu posredovanja u vršenju prostitucije označe – ženske i muške osobe».

2. Zbog široke rasprostranjenosti i uvećanog obima prostitucije, neophodno je razmisliti i o promjeni čl.229 st.1. KZFBiH, u kome je za posredovanje u vršenju prostitucije predviđena kazna od tri mjeseca do tri godine. Prema obimu prostitucije, jasno je da je kazna blaga i nedovoljna za njeno suzbijanje. Pošto je teži oblik ovog krivičnog djela teže i dokazati, pa je stoga malo onih kojim se sudi po st. 2. čl.229.KZFBiH, mišljenja smo i predlažemo da se u st.1. čl.229. KZFBiH kazna treba povisiti.

**Summary:**

*"Law is a work of reason that is justified by social aims, that finds its base on a value scale. The idea of the justice in the past was tied to the state, while criminal sanctions were there to ensure common social good or the social community well being. This idea was re-established by the idea on the rights of a human being. Moral values and codes were changed and it is no longer clear what is right and what is wrong – the crises of moral. Two-folded moral also occurs, one for the family and the other for wider public, which along with the aforementioned confuses and deceives the citizens and even the legislator."*

**LITERATURA :**

1. Bačić, F. : Krivično pravo, posebni dio(I), Zagreb, 1979.
2. Borricand, J.: Krimiologija nasuprot krizi vrijednosti – Žrtve i zločinci, preveo Saša Sirovec, REVUE INTERNATIONALE DE CRIMINOLOGIE ET POLICE TECHNIQUE, broj 2., 1996., stranicama 217-227.
3. Grupa autora: Pravna enciklopedija I, Beograd, "Savremena administracija", 1985.
4. Grupa autora: Pravna enciklopedija II, Beograd, "Savremena administracija", 1985.
5. Hegel, G.V.F.: Fenomenologija duha, Beograd, Kultura, 1974.
6. Horović, S.: Kazneno pravo, posebni dio, Mostar, Pravni fakultet Sveučilišta, 2000.
7. Kanduć, Z. i Grozdanić, V.: Prostitucija (nepoželjna tema, kažnjiva radnja i stalna pojava), Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, Pravni fakultet, 1998., broj.1., stranica 25-47.
8. Krivični Zakon Federacije BiH: Službene novine FBiH, broj 43/1998, od 20. novembra 1998.
9. Krivični Zakon Republike Srpske: Sl. glasnik Republike Srpske, broj 22/2002, od 31.jula 2000.
10. Lewinsohn, M. R.: Historija seksualnosti, Zagreb, Naprijed, 1967.
11. Modly D. i Korajlić N.: Kriminalistički riječnik, Tešanj, Centar za kulturu i obrazovanje, 2002.
12. Platon: Država, Beograd, Kultura, 1969.
13. Sharpe, K.: Rad s prostitutkama, prevela Irena Cajner Mraović, POLICING TODAY, lipanj 1997., stranica 38-41.
14. Sijarčić-Čolić, H. i drugi: Komentar Zakona o krivičnom postupku, Sarajevo, OSCE-Ured za demokratizaciju, 1999.
15. Singer, M.: Kriminologija, Zagreb, Nakladni Zavod "Globus", 1994.
16. Simović, M.: "Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske", Srpska Štampa, Srpsko Sarajevo, 1996.
17. Srzentić, N. i drugi: Krivično pravo Jugoslavije, Beograd, "Savremena administracija", 1998.

- 
18. Tahović, J.: Krivično pravo, opšti dio. Beograd, "Savremena administracija", 1961.
19. Tahović, J.: Krivično pravo, posebni dio, Beograd, "Savremena administracija", 1961.
20. Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH: Službene novine FBiH, broj 43/1998, od 20. novembra 1998.
21. Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta BiH: Sl. glasnik Brčko Distrikta BiH, broj 7, od 30. novembra 2000.